

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

«ԾԹՆԱՇԱՂԻ ԱՆՈՒՐՋՆԵՐ»

Վահան Տէրեանի

Վերջին երեք-չորս տարուայ ընթացքում, երբոր վերացան ցենզուրական կապանքները, հայ գրական աշխարհը ողողուեց բազմաթիւ հրատարակութիւններով, նոյն իսկ մասնագէտ գրագէտը, որ ապրելիս լինէր իսկ գրելով՝ ոչ մի հնար չուներ հետեւելու և բոլորը կարդալու: Տպագրական խօսքի համեմատական ազատութիւնը թէև ստեղծեց բազմաթիւ անմիտ գրուածքներ, բայց և ունեցաւ, որպէս գրականութեան պատմութիւնից իսկ յայտնի է, շատ լաւ կողմեր: Մանաւանդ այս եզրակացութիւնը ճշմարիտ է հայերի վերաբերութեամբ: Այս լաւ կողմերից մէկն էլ այն է, որ երևան եկան հայերի շատ վատ կողմերը:

Նախ բոլոր գրքեր հրատարակողները համոզուեցին, որ հայը այն կուլտուրական ժողովուրդը չէ, որպէս մենք մեզ ներկայացնում ենք օտարներին սնամիատութեամբ: Տպագրած գրքերը, որոնց մէջ ի հարկէ կային և արժանաւորները, փառաւոր կերպով դարսուած մնացին խանութներում կամ ծախուածների մեծ մասն էլ անվճար մնաց:

Երկրորդ՝ տպագրական խօսքի ազատութիւնը մի աւելորդ անգամ ապացուցեց ոչ միայն հայի սնամիատութիւնը, այլ և այն պատմական փաստը՝ թէ հայը ազգասէր է դառնում միայն այն ժամանակ, երբոր ենթարկւում է հալածանքների:

Այսպէս օրինակ՝ երբոր երկրիս նախկին իշխանութիւնը դադրեցնում էր գրեթէ բոլոր հայ թերթերը, մենք բողբոջում էինք և ազգասիրութիւն անում, իսկ այժմ, երբ մենք հնարաւորութիւն ունենք հայերէն կարդալու, մեր թերթերը հազիւ ապրում են:

Երրորդ՝ խօսքի ազատութիւնը ապացուցեց, որ հայը ընդունակ չէ խելացի կերպով օգտուել ունեցած ազատութիւնից, այլ նա մի ինքնատոյնչացնող ժողովուրդ է: Էլ ինչ վէպեր, բանաստեղծութիւններ, դասագրքեր, փիլիսոփայութիւններ ասես որ չհրատարակուեցին: Բայց իհարկէ մէկը միւսին հակառակը,

մէկը միւսի դէմ: Վարդան ու Վասակ, Վահան ու Մեհրուժան, Դաշնակ ու Հնչակ միշտ անպակաս են հայերի մէջ:

Սակայն տապաքրական խօսքի ազատութեան ժամանակամիջոցում լոյս տեսած հրատարակութիւնների մէջ մի քանիսը արժանի են կատարեալ ուշադրութեան. այս տեսակներից է և պ. Տէրեանի բանաստեղծութիւնների առաջին գիրքը:

Ներկայ ժամանակում, երբոր թէ կեանքում, թէ գրականութեան մէջ տիրում է գաղափարների շփոթութիւն և ամեն բանի վերազնահատումն է, զարմանալի չէ, որ պ. Տէրեանը գրում է ժամանակի ոգով. այսինքն Տէրեանի բանաստեղծութիւնների մասին ոչինչ որոշ ասել անհնար է: Ներկայ ժամանակ ոչ մի բանաստեղծ փոքր ի շատէ տաղանդաւոր, իսկական բանաստեղծ կեանքից դուր լինել չէ կարող. այս պատճառով նրա գրութեան մէջ առանձնապէս աչքի են ընկնում տխուր էլէգիաներ, յուստես մօտիւններ և սիրոյ տանջանքներ, մի փոքր էլ նիցշէականութիւն, այսինքն բառերի կուտակում, սիմվօլիզմ, անորոշ նախադասութիւններ և այլն: Այս բոլորը հասկանալու համար եթէ մէկը նրա ոտանաւորները թարգմանէ մի ուրիշ լեզուի, ակնյայտի կդառնայ, որ տաղանդաւոր երիտասարդ Տէրեանը գերի է ժամանակակից գաղափարների խառնաշփոթութեան:

Մթնշաղ.

Վերջալուսի վերջին շողը մեղմ հանգաւ.

Խաղաղութեան քնքոյշ քողը ցած ընկաւ.

Ես սիրում եմ մթնշաղը նրբակերտ,

Երբ ամեն ինչ երազում է հոգու հետ,

Երբ ամեն ինչ խորհրդաւոր ու խոհուն

Տնորում է կապոյտ մութի աշխարհում,

Ձկայ ոչ մի սահման դնող պայծառ շող,

Աղմուկի բեռ, մարդկային դէմք սիրտ մաշող.

Հիւանդ սիրտդ չի տրտնջում, չի ցաւում

Որպէս հրաջք մոռացումի անձաւում,

Եւ թւում է, որ անեզր է ամէն ինչ

Ու ողջ կեանքդ—մի անսահման քաղցր նինջ:

Ո՞ր հայ ընթերցողը այս տողերից մի բան կարող է հասկանալ: Նախ բոլոր տողերը վերջանում են ստորակէտներով և ոչ մի վերջացած նախադասութիւն չկայ, ինչ կնշանակի թէ պօէտը սիրում է մթնշաղը նրբակերտ, երբ ամեն ինչ երազում է հոգու հետ, երբ ամեն ինչ տնորում է կապոյտ մութի աշխարհում: Ինչ է նրբակերտ մթնշաղը, ինչ է կապոյտ մութի աշխարհը կամ մութը երբ է կապոյտ լինում: Այս ինչ դեղին սէր է կամ կար-

միւր մաժուհւն, ինչ բան է մոռացումի անձաւում հրաշքը: Սա ինչ ցնդաբանութիւն է:

Խելագարի երգեր էլ կան այս գրքի մէջ: «Հիւանդ» ոտանաւորի մէջ հեղինակը խնդրում է (երևի իւր սիրած էակից), որ նա պօէտի սիրտը պաճուճի անուշ երազով և չեղածի յուշով ամոքի նրա հոգին: Ինչ կնշանակի «սիրտը պաճուճել անուշ երազով կամ ամոքել հոգին չեղածի յուշով»: Այս ոտանաւորները հասկանալու համար պէտք է պօէտը ամեն մի ընթերցողի կողքին լինի բացատրելու իւր շատ խոր մտքերը և գերազանց խօսքերը: Ասում են, որ այս գիրքը լրագիրները գովել են: Կարող է լինել: Միթէ մեզանում գրականական աշխատանքների գնահատութիւն կայ:

Երիտասարդ պօէտը շատ պեսիմիստ է և նրա երգերը ծայրահեղ յուսահատութիւն են ներշնչում ընթերցողին: Մի բան մխիթարական է, որ նրան հասկանալը շատ դժուար է, ուստի և պիտի կարծես, որ նրա գրքի ազդեցութեան տակ աշխարհը չի քանդուի և արևը կշարունակի ցորեն ու գարի բուսցնել, թէև Տէրեհանը մոռացել է արևի ուղին:

Շատ ափսոսում եմ, որ անձամբ ծանօթ չեմ այս երիտասարդի հետ, պէտք է որ նա շատ սրամիտ և կոմիկ մարդ լինի: Այսպիսի երիտասարդները, որոնք կեանքում շատ կենսուրախ են լինում և լաւ քէֆ անողներ՝ շատ զարհուրելի բաներ են գործում առհասարակ: Մօդա է: Կարդացէ՛ք «Վիհի եզերքին» երգը. — Ոչ մի խելացի միտք, ոչ մի պատկեր, ոչ մի առողջ զգացմունք:

Բանաստեղծը մոռացել է Արևի ուղին: Նախ արևը ուղի չունի, որովհետև նա ոչ մի տեղ չի գնում: Երկրագունդը դեռ շարժւում է, բայց արևին տեղից շարժելը կարող են միայն հայ բանաստեղծները, որոնց համար ոչ մի գիտութիւն, ոչ մի օրէնք, ոչ մի բնական հասկացողութիւն նշանակութիւն չունի:

Բայց բացի նիցշականութիւնից, պեսիմիստական ցնորքներից, այս ութսուն երեսանոց գրքոյկի մէջ կան իդէալական զգացմունքների արտայայտութիւններ էլ, կան գեղեցիկ կտորներ: Իդէալական սիրոյ արտայայտութիւնն է «Ծնորդ» երգը (եր. 29). Գեղեցիկ է վերջին ոտանաւորը, որ «Գարուն» վերնագիր է կրում:

Մի քանի խօսք էլ երիտասարդ գրողի իսկական տաղանդի մասին. պէտք է խոստովանել, որ Տէրեհանը շատ սիրուն գրականական լեզու ունի, որ կարծես դիտմամբ ոչ բանաստեղծական է դարձնում իւր խրթին խօսքերով ու ոճերով: Սա Յովհաննէս Յովհաննիսեանի պակասութիւններից և արժանիքներից մէկն է,

որի ազդեցութեան տակ շատերը գրեւ եւ անշուշտ Տէրեանը
կամ իրօք Յովհաննիսեանի աշակերտ է եղել կամ նրա երգերի
հետ շատ ծանօթ մէկը: Յովհաննիսեանը, որին հայ ազգի քննա-
դատ պ. Լէօն նոյն իսկ բանաստեղծ չկամեցաւ ճանաչելու՝ սա-
կայն կովկասահայ գրականութեան մէջ ունեցաւ բազմաթիւ հե-
տեողներ: Բայց մենք շեղուեցինք բուն խնդրից: Բացի մի քիչ
խրթին, բայց գրականական լեզուից Տէրեանը ունի և անկեղծ
զգացմունքներ: Ջահել է նա և նրան չի սաղում նիցշէականու-
թիւն և պեսիմիզմը, բայց նա ունի մի քանի հատ սիրոյ երգեր,
որ յիշեցնում են Անակրէօնին, Հորացիոսին, Հէյնէին, Հաֆիզին
և այլն: Այսպիսի երգեր և Յովհաննիսեանը ունի: Ահա Տէրեանի
երգերի նմուշներ.

— Զարտասանւած սիրոյ խօսքեր,
Դուք չէք մեռել ու չէք մեռնի,
Դուք ապրում էք, սիրոյ խօսքեր,
Որպէս խայթը սև եղեռնի:
Արծաթ կարկաշուն
Աղբիւրն է խօսում յաւիտենաբար,
Իմ ուղիների հեռում անկոպար
Յաւիտենաբար
Բո սէրն է հնչում:

Այստեղ պեսիմիզմ շատ քիչ կայ

Սրտագրաւ սիրունիս
Գրաւեց սիրտս ու հոգիս.
Գրաւեց սիրտս ու հոգիս
Սրտագրաւ սիրունիս:
Համիդ

Վարդանոցիս կիպարին
Բո հասակն է, իմ անգին,
Բո հասակն է, իմ անգին
Վարդանոցիս կիպարին:
Համիդ

Բո տուած վերքն հալիսի տուած
Սպեղանուց շատ քաղցր է,
Բո տուած թոյնն հալիսի տուած
Թիրեաքիցը շատ քաղցր է:
Համիդ

Բոլոր լիրիկ բանաստեղծները կրկնել են սաղմոսները: Լեր-
մոնտովի ու Պուշկինի «Մարգարէն» նոյնպէս շատ ազդեցութիւն
են ունեցել մեր բոլոր քնարերգուների վերայ: Տէրեանը նոյնպէս
մի այդպիսի սիրուն ոտանաւոր ունի:

— Նորից կթողնեմ քաղաքն աղմկոտ,
Ու ճամբայ կընկնեմ յաւէտ միայնակ,
Անխօս կմարի երեկոն աղօտ
Կպառկեմ դաշտում կանաչ ծառի տակ:

Անտուն անցորդից կխնդրեմ ես հաց,
Պայծառ աղբիւրի ջուրը կը խմեմ.
Երկինք կյառեմ աչքերս յոգնած,
Ինքոյշ ծաղկանց հետ խաղաղ կքնեմ:

Այսպիսով Տէրեանի երգերի մօտիւնները շատ աղքատ են,
նա մի բանի երգ ունի անհատական և եսական սիրոյ մասին, մի
փոքր պեսսիմիզմ և նիցշէականութիւն (դէ մեր ժամանակում
առանց անարխիզմի և խելագարութեան հօ չի կարելի), բայց
և ձգտում դէպի անհունը, այսինքն բանաստեղծական աւիւն,
բայց անորոշ: Լեզուն շատ կոկ է, ոչ գոեհիկ, այլ գրականական
և մի փոքր վերացական: Երբոր Տէրեանը անարխիզմից կանցնի
գիտակցութեան և կհասկանայ, որ անհատական և եսական սիրոյ
երգիչը չէ, որ գրականութեան պատմութեան մէջ իբրև գաղա-
փարի զինուոր պիտի անմահանայ և կսկսի զգալ և արտայայտել
ուրիշների սէրն ու ատելութիւնը, կսկիծն ու խինդը ու կեանքը
իւր բոլոր դառնութիւններով և ուրախութիւններով, այն ժամա-
նակ մենք կասենք, որ նա բանաստեղծ է, իսկ այժմ մի սկսնակ,
բայց հայ լեզուին տիրապետող և անձնական զգացմունքներով
տարուած մի եսական երիտասարդ գրող է:

Գ. ՆՆԳԻԲԱՐԵԱՆ

ՍՏԱՑՈՒՄԸ ԳՐՔԵՐ

Ռ. Պատկանեան. Զախու. փոխադրեց Ստ. Լիսիցեան, Տըփ-
լիս 1909 20 Կ.

Атрпегъ. Имамат. историческое изслѣдование. Александро-
поль 1909, 1 р.

Դ. Պետրով քահ. Մեծ հովիւ. Թարգ. Գր. ք. Նոր-Արեւեան.
Վաղարշապատ 1908 15 Կ.

Հարսման—Ռուզամի. Իրաշըջանների վերածւած Թւաբա-